

Dräkter i Ovansjö socken 1750 - 1850



Redovisning av forskningsarbeten
1950 —

Pris 25 kr

Allmoge-kultur och dräktforskning i Dalarna och Gästrikland

Av Eie Gisselson, Margareta Gisselson, Maj-Britt Forsgren,
Kerstin Abrahamsson och Ann-Mari Jerner

I Dalarna och Gästrikland finns ett likartat intresse för allmoge-kultur som resultat av ett samröre mellan ett antal personer. I Dalarna bildades hembygdsföreningar och ett hembygdsförbund som de första i landet och tätt därefter kom Gästrikland. Personerna är i flera fall desamma i de båda landskapen. Några personer med direkt samröre skall här nämnas. Angående kulturella och konstnärliga personligheter är det ofta till Dalarna tanken går.

Anders Zorn

Anders Zorn, som är den förste att nämnas, föddes i Mora men efter studier vid Konstakademien och vistelser utomlands i 24 år i bland annat Spanien, London och Paris, bosatte han sig i Mora 1896.

Zorns kullor känner alla till men när han återvände till Mora var dräkterna inte längre allmän klädsel. Zorns kullor är modeller uppklädda i gamla kläder så som han mindes att folk var klädda i hans barndom. Zorn var en stor samlare av allmoge-konst.

Gustav Ankarcrona

Gustav Ankarcrona var smålänning men flyttade till Dalarna 1901. Han blev dess störste pionjär inom hemslöjds- och hembygdsrörelsen. 1904 ordnades en hemslöjdsutställning i Leksand och strax därefter tog Gustav Ankarcrona initiativ till bildandet av Leksands Hemslöjdsförening, den första hemslöjdsföreningen i landet. När han kom till Leksand var sockendräkterna på väg att förvanskas. Intresset för allmoge-kulturens bevarande gjorde att han ville behålla sockendräkternas rika varianter efter kyrkoårets indelning. Därför upprättade han en DRÄKTALMANACKA och ivrade för att rätt klädsel skulle användas i kyrkan. Dräkterna var ju egentligen mest kyrkkädrar och olika förkläden och övriga persedlar användes för olika högtider eller tillfällen. 1915 bildades Dalarnas Hembygdsförbund på Ankarcronas hem Holen i Tällberg, där även folkbildaren Karl Hedlund deltog.

Omslagsbilden: Från vänster

Gamla modet: Goffrerad kjol, skunkliv och kattunförkläde.

Högsta helg: Svart kjol, rött liv, halsduk och förkläde i bomull, allt i "köpetyg".

Nyare modet: Livstyckskjol, kvistförkläde och rutigt halskläde.

Alla bär skarpmössan, unik i sitt slag.

Ottilia Adelborg

Bland medlemmarna på Holen fanns Ottilia Adelborg, född i Blekinge men flyttade till Gagnef i början av 1900-talet vid 50 års ålder.

Hennes förtjusande akvareller på Gagneffolk visar på ett förträffligt sätt hur dräkterna tog sig ut i Gagnef. Hon sade sig inte vilja flytta till Gagnef då hon hört att det var fult och efterblivet, men väl kommen dit kom hon att säga, "Gagnef var för mig det bästa på jorden och det var mitt". Där gick folk fortfarande dräktklädda. Hon gick runt i gårdarna och pratade med gummor och gubbar och gjorde uppteckningar om seder och bruk. Hon väckte även den gamla dalaknypplingen till liv och startade en knyppelskola.

Karl Hedlund

Från Gagnef kom också Karl Hedlund som var aktiv medlem i Dalarnas Hembygdsförbund från dess begynnelse. Han var folkbildningsman och folklivsforskare. Denne Karl Hedlund blev rektor för Västerbergs folkhögskola i Storvik 1918.

Greta Hedlund

Karls hustru Greta Hedlund företog ett stort forskningsarbete i Ovensjö sockens dräkthistoria och 1951, efter 30 års sporadisk forskning, kom hennes bok "Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovensjö socken år 1750 - 1850". Hon har också upprättat en DRÄKTALMANACKA för Ovensjö socken. Frågan är om det finns några fler utförliga dräktalmanackor än hennes och Ankarcronas.

Ecke Hedberg och Lisa Hedberg

Gästrikekonstnären Ecke Hedberg, Tallbo, Järbo, var bekant med såväl Zorn som Ankarcrona.

Ecke Hedbergs fru Lisa kom från Blekinge liksom Ottilia Adelborg.

Makarna Hedberg ivrade också de för bevarande av allmoge-kulturen. De tog initiativet till bildandet av Järbo Hembygdsförening 1927.

Hedvig Ulfspärre

Hedvig Ulfspärre flyttade till Gästrikland från Skåne 1904 och kom att tillhöra nämnda krets. Hennes intresse utmynnade i en stor samling textila alster. 1984 byggdes Textilmuseet i Högbo. Där finns nu hennes stora privata samling, förvaltd av Nordiska Museet. Att det i Högbo fanns en Högskola för vävning och sömnad var en bidragande orsak till att museet förlades där. Kulturen i omgivningen har dock numera fått vika för datautbildning och konferensverksamhet.

Ebba Fick

Ebba Fick från Gävle var en annan entusiast. Hon, Lisa Hedberg och Hedvig Ulfsparré var med om bildandet av Gästriklands Hemslöjdsförening 1912. Ebba Fick blev dess föreståndare fram till 1928 då hon fick tjänsten som föreståndare för Hemslöjdsförbundet i Sverige.

Inventeringen

Omkring 1910 startade de nu nämnda kvinnorna ett inventeringsarbete av gamla textilier i Gästrikland. De koncentrerade sig på Torsåker, Hedesunda och Ovansjö. Järbo och Högbo hade till 1860-talet varit en del av Ovansjö storsocken.

På museet i Gävle finns dräktdelar som blivit skänkta av Ebba Fick och Lisa Hedberg liksom i Hedvig Ulfsparrés samlingar.

Lisa Hedbergs samlingar skänktes till Järbo Hembygdsförening i början av 1940-talet.

När Greta Hedlund kom till Västerberg 1918 kom hon också in i kretsen och deltog i inventeringsarbetet.

Nu, 90 år senare, kan man dra vissa slutsatser om kvinnornas olika intressen och hur detta avspeglade sig i det de åstadkommit.

Greta Hedlund var mest intresserad av årets indelning, om göromål och redskap, hur dräkterna bars och vid vilka tillfällen.

Det utmynnade i hennes DRÄKTALMANACKA.

Hedvig Ulfsparré, som den adelsdäm hon var, kom att samla borgerlighetens textilier. Hon hade också kontakt och samarbete med dåtidens stora textilkonstnärer bl a Märta Måås Fjetterström.

Lisa Hedberg kom att samla på dräktdelar från Järbo. De flesta har Greta Hedlund tagit upp i sin bok "Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken år 1750 - 1850".

Dräktforskning idag

Slutligen vill vi nämna hur vi funnit trådarna i denna brokiga väv. Det började med att vi år 1984 deltog i en studiecirkel kring Greta Hedlunds bok "Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken år 1750-1850" och i samband med detta forskade efter de originaldelar som finns omnämnda i boken. Många visade sig finnas i Järbo Hembygdsförenings samlingar. Än i dag får vi plagg till samlingen från gårdar i Järbo. Ett av de senaste fynden är en långrock från Eklunds i Vreten.

Dräktillverkning idag

Tre kompletta kvinnodräkter och en mansdräkt har nu kopierats efter gamla originaldelar.

Sammanfattning

I och med att samarbetet mellan ovan nämnda kvinnor stod klart, fann vi även belägg för samröret mellan dem och makarna Hedberg, makarna Hedlund, Zorn, Ankarcrona och Adelborg, de tunga pionjerna i Dalarna.

Allt eftersom man forskar kring de enskilda personerna, finner man hur trådarna löper samman.

En presentation av dem som i modern tid arbetar med Järbo Hembygdsförenings samlingar.

Forskning och mönster Av Margareta Gisselson 1992

År 1980 blev jag utsedd till Svenska Ungdomsringens dräktråd i Gästrikland. För att vägleda och råda andra behövs att man har kunskaper själv. Jag ansåg mig inte tillräcklig i det avseendet.

Det började med några veckoslutskurser som verkligen väckte mitt intresse varför det i fortsättningen blev längre utbildningar. Eftersom jag tog tillvara de utbildningsmöjligheter som fanns fick jag också vetskap om nytänkandet beträffande korrekt kopiering av gamla originaldräkter. Tidigare nysydda dräkter har tillkommit med ringa hänsyn till originalen. I Gästrikland var vetenskapen om de äldre dräkterna dålig. Tack vare Greta Hedlunds bok, där hon sammanfattade sina forskningar under lång tid, fanns ett bra underlag. Jag startade en studiecirkel om denna bok och samtidigt började vi sökandet efter de original som Greta nämner i boken.

Det mesta fann vi i Järbo Hembygdsförenings samlingar. Sedan dess har Maj-Britt Forsgren, Kerstin Abrahamsson och jag fortsatt forskningsarbetet och funnit mycket, bland annat i släktgårdar i Järbo. En långrock, den enda vad vi vet är känd från Gästrikland, hör hit.

Från att Ovansjö-Järbo tidigare har varit en vit fläck när det gäller dräkter, har vi nu kopierat flera varianter från originaldelar. Hittills har vi nytillverkat tre kvinnodräkter och en mansdräkt.

Efter att ha gjort uppmätningar och upprättat sömnadsbeskrivningar, har jag sytt upp dräkter enligt dessa mönster av de tyger som analyserats och vävts av mig och Maj-Britt Forsgren.

Jag har även gjort en film som behandlar kopiering, uppmålning och sömnad av folkdräkter samt en film om sambandet Dalarna-Gästrikland. En kopia av den senare filmen har inköpts av Järbo Hembygdsförening.

Gamla modets dräkt - helgfri sommarsöndag

I slutet på 1950-talet var Elisabet Hansson, Märta Sundberg, Karin Bergström och Anna Andersson, som representerar för Järbo hembygdsförening, bjudna till Greta Hedlund i Storvik.

Greta hade då tagit fram en dräkt, se omslaget på G H:s bok, bestående av ett bredrandigt fläbbliv och en röd goffrerad tvinnkjol. Någon gammal kjol fanns ej bevarad, beroende på att de färgades blå, eftersom modet så föreskrev. Livet är en rekonstruktion.

Greta Hedlund skriver själv att hon hittat tyglappar i siden som skulle kunna vara förlagan. Märta Sundberg tycker sig komma ihåg att Greta Hedlund nämnde något om en bolstervarsrandning. Tyget till kjolen fann hon på baksidan av en barnväska.

Följden blev att dräkten antogs och Hemslöjden i Gävle lät väva upp tyget, både till kjol och liv. Kjolen goffrerades hos Stockholms hålsöms- och plisseringsateljéer, O E Wahlgrens efterträdare, Uppsala.

De som skaffade sig denna dräkt i det här första skedet var: Elisabet Hansson, Britta Eriksson, Ester Berglund, Elsa Hansson, Beda Jansson, Märta Sundberg, Elin Persson, Alva Jonsson och Anna Andersson.

Drivande krafter för det här dräktarbetet var Elisabet Hansson och Sven Wirgell, då ordförande i Järbo hembygdsförening.

PS. Märta Sundbergs dräkt blev klar till S K F:s riksting i Gävle 1957. Material till dräkten kunde köpas redan 1954 genom Hinderssons garnaffär i Stockholm. DS.



Midjekjol från "Per Jax", Finnäs, Järbo, 1800 -1850 (ev avtagen livstyeckskjol)

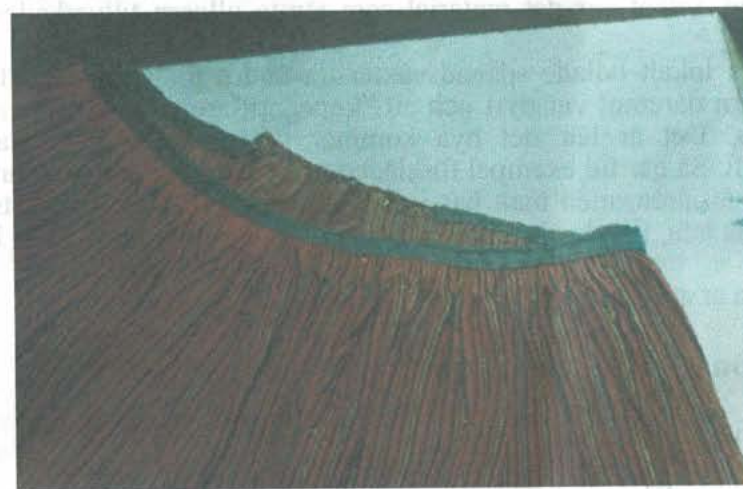
Det här är förlagan, vad gäller färgrandning och kvalitet till livstyeckskjolarna som vävdes upp första gången på 1950-talet.

Hemslöjden i Gävle har låtit Bergå väva detta tyg, som mest på 1970-talet. Har även vävts fram till 1990 av kvinnor i Järbo.

Kjolen har vid ett sent skede fått en c:a 10 cm bred fäll sydd på maskin. Röda trådrester visar att den varit kantad med ett rött band, och varit lång.

Kjolarna bars också på söndagseftermiddagarna, då med ett kort randigt fläbbliv. Dessa liv var empireinspirerade, med hög midjelinje. Glipen i midjan täcktes av ett förkläde med bred linning, samma modell som till livstyeckskjolen.

Gävle i juni 1995



Nya modets dräkt

Några av de yngre medlemmarna i hembygdsföreningen ville ha en mera lättburen dräkt. Den livstyeckskjol, som fanns bland Lisa Hedbergs insamlade dräktdelar och som hon skänkt till Järbo hembygdsgrd, ansågs för mörk, med sina bruna och gröna ränder. Elisabet Hansson hade hos "Per Jax" i Finnäs funnit en midjekjol med övervägande röda ränder och den blev förlagan till den nya livstyeckskjolen. Sammanlagt 10 personer skaffade sig den här varianten, bland andra: Elvy Sundberg, Mary Svensson, Karin Hillström, Marianne Svensson och Rut Olsson.

Kvalitéer

Av Maj-Britt Forsgren

Efter att ha arbetat med kurser i vävning i många år, varav de senaste tolv åren i Högbo och 1-årskurserna där, har mitt intresse riktats mot äldre textilier och folkdräkter.

Omkring år 1984 kom jag i kontakt med dräktrådet för Gästrikland, Margareta Gisselson, för övrigt en av mina elever på kursen i Högbo. Då fick jag klart för mig vilken fin samling dräktdelar som finns på Järbo Hembygdsgård, vilket väckte mitt intresse. Jag invaldes samtidigt i styrelsen i Järbo Hembygdsförening att ansvara för textilsamlingen.

Min målsättning vad gäller dräktarbetet är i första hand att få fram så trogna kopior som möjligt. De gamla plaggen har analyserats vad gäller kvalitet och färg. Nya tyger till kjolar och förkläden har vävts upp med lin i varpen, vilket var det material som jämte ullgarn tillverkades på gårdarna.

Även andra lokalt odlade spånadsväxter användes för garnproduktion. Bomullsgarn däremot var dyrt och ett "köpegarn" som måste användas med måtta. Det är här det nya kommer in vad gäller 1980-talets dräktfilosofi. Så har till exempel förkläden vävts med bomullsvarp under de senaste 50 åren, men man har inte med bomull i varpen lyckats få fram samma täta, fina kvaliteter som hos originalen, som alltid hade lin i varpen.

Min önskan är att komma så nära de gamla originalen som möjligt.

Huvudbonader

Av Kerstin Abrahamsson år 1992

"Det vittnar om dålig smak, om man tillåter sig ha hängande hår eller lugg till Ovansjödräkten".

Så skriver Greta Hedlund i sin uppsats från 1924. Detta uttryck gäller även idag. Då jag är född och uppvuxen i Sandviken ligger naturligtvis hela Ovansjö socken och dess dräkter mig varmt om hjärtat. Sandviken tillhörde ju Ovansjö socken då våra dräkter var i allmänt bruk.

Mitt största intresse har varit den så ovanliga skarpmössan vilken det inte finns någon likhet till i hela landet. Jag gick min första kurs i bindmösseteknik 1981. Skarpmössan hade fram till dess förvanskats och gjorts av pressad juteväv. Efter mycken möda och stort detektivarbete, forskning, resor och många rullar film har jag fått fram hur mössan egentligen var tillverkad.

Den består av två halvor som är ihopsydda med en mittremsa. Varje halva har först ett foder av linne, sedan kardat lin, 4 - 5 lager gråpapp (gamla brev och bokblad förekom också), ytterligare ett lager av kardat lin!

Allt detta är sedan ihopsytt och format på ett speciellt sätt. På en mösstock, som en snickare hjälpt mig att tillverka, torkas stommen sedan 5 - 6 dagar. Därefter sys delarna ihop och ytteryget monteras på. Ytteryget består av obroderat eller broderat siden, brokad eller kattun, allt enligt variationerna efter tillfälle och dräktalmanacka. Till skarpmössan hör också alla variationer av stycken, obroderad eller broderad tyll knypplad spets etter batist.

Över skarpmössan bars vid dåligt väder eller stark sol ett huvudkläde för att skydda mössan.

För att känna helheten och stoltheten av att bära Ovansjödräkten bör man ha håret uppsatt, luggen bortstruken med ett strykband, som i Ovansjö var av tagel, sedan det stärkta formpressade stycket, skarpmössan och huvudklädet.

Dräktsömnad

Ann-Mari Jerner

Det senaste tillskottet till den här dräktkunniga gruppen bor och jobbar i Dalarna på vintern och i Järbo på sommaren.

Min släktforskning visar rötter i här i Ovansjö socken sedan tidigt 1700-tal och framåt, jag är den första som flyttar ut.

Tyvärre var studiecirkeln kring Greta Hedlunds bok redan avklarad när vårt samarbete startade. Det är den boken som väckt även mitt dräktintresse. Jag fick den i min hand via en litteraturhänvisning och upptäckte då ett foto på vår släkts fäbod i den och förstod att det här handlar om min historia, mina rötter. Därför började jag läsa etnologi i Ungdomsringens regi.

Jag har sedan utbildat mig till studiecirkelledare i dräktsömnad på Kävesta folkhögskola med Lisbeth Holmström och även gått flertalet korta kurser i olika hantverkstekniker.

Just det att bevara kunskaperna om gamla tekniker, att tillverka olika föremål till våra dräkter, är en av våra viktigaste uppgifter.

Mitt dubbla boende gör att jag sysslar med två olika dräktskick men med många likheter. Jag dokumenterar och mönsterritar dräktplagg på båda håll, syr dräkter och tillverkar skarpmössan (Ovansjö) på beställning.

Vintertid leder jag en kurs i dräktsömnad i Borlänge och på sommaren hjälper jag Maj-Britt Forsgren med textilarbetet på hembygdsgården i Järbo. Vi ordnar utställningar med olika tema om dräkter vid olika evenemang på hembygdsgården. Den största "missionen" tror jag är att vi

är ute och har "mannekänguppvisningar". Vi visar olika varianter av Ovensjödräkten baserade på Greta Hedlunds dräktalmanacka. Först försöker jag ta en liten teoretisk del om sättet att bära dräkt förr och nu, speciellt hur det kunde vara i ett traditionellt dräktskick. Huvuddelen av mitt arbete har varit inriktat på kvinnodräkten men av familjeskäl har jag på senare tid börjat med mansdräkten - dokumenterat och sytt. Så småningom lär det nu bli barndräkter.

Förutom dessa personer kan nämnas:

Siv Holm som väver tyger till dräkterna

Märta Larsson som förser oss med band i ca 8 varianter

och Gun Lyrberg som har kurser i dräktsömnad / MBF

Järbo Hembygdsförening

På initiativ av konstnären Erik (Ecke) Hedberg och hans hustru Lisa bildades den 13 mars 1927 Järbo hembygdsförening vid ett sammanträde på Tallbo, Kungsfors, nämnda dag. (E. Hedberg var sonen till siste bruksförvaltaren Julius Hedberg vid Kungsfors Bruk.)

Järbo hembygdsförening konstituerades omedelbart och under konstnär E. Hedbergs ordförandeskap behandlades och antogs ett förslag till stadgar, vilket sedermera skulle föredragas på ett allmänt möte. Paragraf 1, som handlar om föreningens syfte, lyder:

Föreningens uppgift är att bevara bygdens kulturminnen och att främja hembygdsvården. Föreningen skall i detta syfte arbeta på att anordna och underhålla en kulturhistorisk samling i Järbo".

Ett av målen för föreningen var att förvärva en gård och åtta år senare lyckades föreningen att påbörja flytten och uppförandet av den så kallade Masmästargården, en mangårdsbyggnad från byn Djupdal. Den 9 augusti 1936 förrättade landshövding Sven Lübeck invigningen. Under åren har en stor samling av byggnader och föremål förvärvats.

Som alla föreningar har verksamheten och aktiviteterna varierat under årens lopp. Insikten om textilsamlingarnas kulturhistoriska värde och hur unika de är har kanske inte varit helt klar för föreningen under åren. Först under senare hälften av 80-talet började föreningen aktivt satsa på samlingarna med vård och katalogisering.

Det enda sättet för att säkert förvara textilierna i en lämplig miljö och någorlunda säkert mot brand och vandalism var att skapa en anpassad förvaringslokal. Tyvärr går det inte att förvara textilierna i mangårdsbyggnaden eller någon av våra andra byggnader.

I samband med att en loge återuppfördes på gården, byggdes under åren 1993-1997 i dess souterrängvåning ett brandsäkert arkiv som hålls vid lämplig temperatur och luftfuktighet.

Byggnationen har varit möjligt tack vare generösa bidrag från Stiftelsen Per Eriksson och Hedvig Ulfsparrs donationsfond, Gästrikefonden, Anna och Per Berggrens Stiftelse för Järbo, investeringsstöd från Sandvikens Kommun, Järbo Kyrkoråd, Gästriklands Kulturhistoriska förening, enskilda medlemmar i föreningen samt genom ett förtjänstfullt frivilligt arbete av medlemmar och icke medlemmar, genom ALU och Föreningsalliansen i Järbo.

Bli medlem i hembygdsföreningen!

För intresserade finns alltid en möjlighet att bli medlem i föreningen; årsavgiften är 50 kr för enskild medlem och 75 kr för gifta/samboende (1998 års avgift).

Använd postgiro 20 54 92-2, betalningsmottagare Järbo Hembygdsförening, glöm ej att uppge namn och adress.

Järbo Hembygdsförening

Ordf Harriet Gunnarsson

Tel 0290-70399

Järbo Hembygdsförening 2000



Dräkter framtagna efter originalplagg skänkta av Lisa Hedberg till Järbo Hembygdsförening

Ur uppsatsen om Lisa Hedberg (Tallbo, Gästrikland) av Maj-Britt Forsgren kan man läsa följande:

Till vänster den äldre modellen med mörkblå tvinnkjol i tuskaft. Varpen är tvinnad av lin och ull, därav namnet. Kjolen kallas också rynkskört, syftande på att den är goffrad, d v s veckad i 8 mm breda veck på fyra av våderna. Den femte våden, mitt fram, breddan, är slät. Livet är ett s k skunkliv. Namnet kommer av de bubblande två vecken i ryggen, en rest från tidigare krinolinmodet.

Kattunförklädet finns i original på textilmuséet i Högbo. Det skänktes till Hedvig Ulfsparré av Lisa Hedberg år 1936. Tyget finns i nytryck.

Till höger den modell som bars åren 1820-1850, då bruket att bära dräkter mer eller mindre upphörde. Dräkten består av en livstyckskjol med hög midja, en stilretardering av empiremodet, ett kvistförkläde, sommarvariant, och en särk från Ovensjö, dit Järbo hörde fram till 1864.

Mössorna kallas "skarpmössor" p g a den tillplattade kullen. Båda kjolarna har ett rött ylleband som avslutning.

Korten är tagna på trappan till Tallbo, Kungsfors, Järbo, Lisa och Erik Hedbergs hem.